

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

*Актуальні
проблеми
сучасної
філології*

МОВОЗНАВЧІ СТУДІЇ

Збірник наукових праць
Випуск XIV

*Наукові записки
Рівненського державного
гуманітарного університету*

Рівне–2006

ББК 81   Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії. Збірник наукових праць Рівненського
А 43   державного гуманітарного університету.
4   Вип. 14. – Рівне: РДГУ, 2006. – 100 с.
УДК
811.161.2

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем мовознавства, системних відношень української мови, лінгвістики тексту, теорії мовної освіти та культури мовлення.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, викладачів та студентів, учителів.

Редакційна колегія:

Головний редактор   **Шульжук Каленик Федорович**,
доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української мови
Рівненського державного гуманітарного університету,
Дійсний член Академії наук вищої школи України

Члени редакційної колегії:

1. **Вихованець І.Р.**, член-кореспондент НАН України, доктор філологічних наук, професор, завідувач відділу граматики і фонетики української мови Інституту української мови НАН України (м. Київ).
2. **Гуйванюк Н.В.**, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української сучасної мови Чернівецького національного університету ім. Ю.Федьковича.
3. **Загнітко А.П.**, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Донецького національного університету.
4. **Іваницька Н.Л.**, доктор філологічних наук, професор кафедри методики лінгвістичних дисциплін Інституту філології і журналістики Вінницького державного педагогічного університету ім. М.Коцюбинського.
5. **Кірілкова Н.В.**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Рівненського державного гуманітарного університету.
6. **Кузьмич О.О.**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Рівненського державного гуманітарного університету.
7. **Поліщук Я.О.**, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури Рівненського державного гуманітарного університету.
8. **Степанова О.І.** кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Рівненського державного гуманітарного університету.
9. **Тищенко О.В.**, доктор філологічних наук, професор, проректор з наукової роботи Рівненського інституту слов'язнавства Київського славистичного університету.
10. **Шкарбан Т.М.**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Рівненського державного гуманітарного університету.
11. **Шульжук Н.В.**, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри методики викладання та культури української мови Рівненського державного гуманітарного університету.

Упорядники: Якимчук О.І., Степанова О.І.

Друкується за рішенням вченої ради
Рівненського державного гуманітарного університету
(протокол № 10 від 26 травня 2006 р.)

За точність і грамотність публікацій відповідають автори. Рукописи не рецензуються і не повертаються.
Адреса редакції: 33000, м. Рівне, вул. С. Бандери, 12. Рівненський державний гуманітарний університет.
(вул. Остафова, 31; кафедра української мови)

ISBN 966–72–81–04–9

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2006.

перезимував би без тебе (Д. Міщенко); – *А що зробиш з доларами? – Роздати б їх ближнім; – Ти вдарив її? – Я б її вдарив* (В. Неборак).

Отже, зміст першої репліки вказує на недостатність, неповноту певної вихідної інформації та потребу адресанта в її розширенні. Тому на основі правил розгортання діалогу репліки з комунікативним завданням мають реалізуватися та логічно завершитися реакцією: одна з реплік є стимулом, який направлений на продовження розмови, друга – реакцією.

Наше дослідження показало, що формами відображення найбільш загальних закономірностей розмовного мовлення в сучасній українській мові є комплекси „питання-розповідь”, „питання-питання”, рідше – „розповідь-питання” та „спонукання-розповідь”. Периферію становлять єдності „питання-спонукання”.

Таким чином, у цій статті ми торкнулися лише деяких проблемних питань. Використання результатів нашого дослідження буде сприяти подальшому розвитку вчення про комунікативні типи речень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бережан Л.В. Категорія спонукальності в сучасній українській мові: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Івано-Франківськ, 1997. – 16 с.

РЕЗЮМЕ

В статтє рассматриваются особенности функционирования коммуникативных типов простого предложения в диалогических единствах.

УДК 811.161.2'367.2

Оксана КУЗЬМИЧ, Юлія ОСТАПЧУК

ПРИЧИНОВІ СТРУКТУРИ ЯК ВИЯВ ЕКЗИСТЕНЦІЙНОГО СВІТОБАЧЕННЯ

Коло проблем, розроблених в екзистенціалізмі, стосується питань вини і відповідальності, вирішення і вибору, ставлення людини до свого покликання, сенсу власного буття й смерті. У національному варіанті ці проблеми широко культивуються у творчості українського поета Василя Стуса. У багатогранній спадщині поета найбільш розробленою є проблема пошуку сенсу буття, розуміння причин процесів та явищ.

Перед безпосереднім аналізом причинових структур у творчій спадщині Василя Стуса нам видається доречним розкриття термінів „причина” і „каузальність”.

Інтерес дослідників до проблеми каузальності пояснюється тією важливістю, яку має ця категорія у філософії, логіці, мові. Філософія та логіка розглядають

2. Гуйванюк Н.В., Шабат С.Т. Питальне речення в сучасній українській мові // Навч.-метод. посібник. – Чернівці: Рута, 2000. – С. 62 – 65.

3. Кучереносов В.Е. Вопросы предложения и диалог вопросно-ответного типа в русском языке: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – К., 1998. – 24 с.

4. Плющ М.Я. Функціональний і комунікативно-прагматичний аспект дослідження питальних речень // Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії. Зб. наук. праць. – Рівне: РДГУ – Вип. 13. – 2005. – С. 22-25.

5. Чахоян Л.П. Синтаксис диалогической речи современного английского языка. – М.: Высш. шк., 1979. – 166 с.

6. Шабат С.Т. Категорія питальної модальності в сучасній українській мові: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Івано-Франківськ, 2000. – 19 с.

7. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови: Підручник. – К.: Академія, 2004. – 408 с.

8. Шульжук Н.В. Структура складного речення у діалогічному мовленні: Дис...канд. філол. наук. – К., 1999. – 192 с.

каузальність як причинно-наслідковий генетичний і закономірний зв'язок предметів і явищ у реальному світі, у якому одні предмети або явища, названі причинами, породжують інші предмети або явища, тобто наслідки.

Серед основних концепцій причини можна виявити такі: річ є причина речі (Арістотель), річ – причина події (античність, Гегель, Зігварт), стан – причина стану (П.С. Лаплас), подія – причина події (Д. Юм, сучасні філософи) [4]. Останню концепцію в наш час розвиває Г.Х. фон Врігт, якому вдалося поєднати каузальні пояснення з телеологічними, тобто поняття „причина” – з поняттям „цільова причина”, формою якої буде виступати твердження: одна подія відбулася для того, щоб виникла інша.

У концепції З. Вендлера категорія причинності поєднується з концептом „факт”: факт є причина події. Новий підхід Вендлера до аналізу того, що має причину, дає змогу перейти до самої причини. Причини – це факти, а не події. Факти належать одночасно і світу, і мові. Доречно тепер говорити про те, що причина є відношенням, яке пов’язує факт із подією в умовах правильного використання певної мови [4].

У філософських та лінгвістичних словниках причинність (каузальність) трактується як філософська категорія, що позначає необхідний зв’язок явищ, де одні явища, події зумовлюють інші; виявляється об’єктивний і загальний характер причинності; причина і наслідок розглядаються як моменти взаємодії, де не тільки причина викликає наслідок, а й наслідок може у свою чергу впливати на причину. Причинні зв’язки мають різноманітний характер, їх не можна зводити до однієї якої-небудь форми.

Причина і причинність – відмінні поняття. Причина – це зовнішня, часто випадкова подія, обставина, яка дає спонукальний поштовх для з’яви інших подій, обставин. Вона може викликати те чи інше істотне явище тільки тому, що останнє підготовлене закономірним необхідним ходом розвитку. Під причиною слід розуміти також підставу, привід, що іноді спеціально вибираються для певних дій або вчинків.

Одну й ту ж думку (зміст) можна передати різними мовними засобами, тобто кількома синтаксичними моделями, хоч і з деякими своєрідними відтінками. Вибір мовних одиниць визначається комунікативно-стилістичною доцільністю розподілу змісту між можливими конструктивними засобами.

Каузальні відношення в поетичній мові Василя Стуса репрезентуються найрізноманітнішими мовними засобами:

1. Детермінантними членами речення: *Посоловів од співу сад, / Од солов’їв і од надсад, / І од самотньої свічі, / І од жалких зірок в ночі* [5: 199]

2. Напівпредикативними конструкціями: *І в ртутній спеці Віолету / Він невимовно довго чез, / Лишившись тільки для прикмети, / Як цятка сяєва небес* [5: 37].

3. Складними структурами з різними видами синтаксичного зв’язку: *Вогненным подихом війне – / і ув оазі безталання / нас тлумить, підгинає, гне* [5: 283].

Аналіз усіх конструктивних засобів вираження причинових відношень уможлиблює їх об’єднання у функціонально-семантичне поле. Функціонально-семантичне поле каузальності разом із відношеннями умови, мети, логічного умовиводу та допуску утворює частину функціонально-семантичного макрополя зумовленості. Василь Стус використовує це макрополе зумовленості для заперечення зовнішніх буттєвих чинників. „Не знайшовши підтримки в оточенні, він досягає душевного спокою в мінорному стані самоти” [3].

Найчастіше в поезії Стуса казуальні зв’язки передаються за допомогою складнопідрядних речень причини.

Такі речення функціонують як мовленнєві реалізації каузального значення, яким властивий певний ряд формальних ознак. Репрезентативну формальну ознаку зазначених конструкцій становить вид підрядного зв’язку, який полягає в тому, що підрядна частина зумовлюється комунікативними потребами висловлення і не мотивується головною частиною: *Обрушилась душа твоя отут / твоїх грудей не стало половини, / бо чезне чар твоєї Батьківщини, / а хорє серце чорний смокче спрут* [5: 189].

У реченнях такого типу підрядна частина підпорядкована головній частині загалом за допомогою семантичних сполучників. Такий зв’язок покваліфіковується як детермінантний [1]. Семантичні сполучники, виражаючи детермінантний підрядний зв’язок, передають семантико-синтаксичні відношення між поєднуваними одиницями і вказують на залежність підрядної частини від головної.

Спеціалізованими засобами зв’язку в складнопідрядних реченнях із підрядними причини виступають сполучники: *бо, тому що, адже, оскільки* та архаїчний сполучник *понеже*. Найпоширенішим із них зі значенням безпосередньої причини є нейтральний щодо функціональних стилів мовлення сполучник *бо*. Складнопідрядні речення з підрядними причини, що приєднуються сполучником *бо*, – найуживаніші в поезіях Василя Стуса: *Вас утішає тиша гробова, / Бо од віків довліє злоба днєві* [5: 156].

Підрядні причини можуть поєднуватися з головним реченням сполучником *що*. Такі підрядні частини можна покваліфікувати як причиново-об’єктні, такі, що виступають близькоядерними компонентами. Речення

такого типу спостерігаємо у Василя Стуса: *Радійте, лицеміри й богомази, / що рідний край мій – царство німоти* [5: 189].

Роблячи огляд складнопідрядних речень із підрядними причинами, які виступають характерною ознакою поезії Василя Стуса, ми не можемо залишити поза увагою таке синтаксичне явище, як парцелювання вищезазначених структур: *Пильнуй страсну стезю страждань, / Спізнай смертельні чари / Дороги добр і почезань, / Свавілья і покари. / Бо ти – це ти, це ти і ти, / Бо ти і є Вітчизна, / Бо так стоятимуть брати, / Як буде днина грізна. / Бо є в тобі цілий народ, / Його червонокрівці* [5: 297].

Під час дослідження конструкцій із підрядною частиною причини в поезіях Василя Стуса нами зафіксовано чимало речень, головний компонент яких оформлений як односкладне речення, інфінітивне або означено-особове з головним членом у формі наказового способу із заперечною часткою *не* чи без неї. Підрядна ж частина, приєднуючись в основному сполучником *бо*, виражає значення причини „виправдання”, пояснення наказу. У процесі будувannya самого себе В. Стусові необхідні були духовні сили для виконання наказів самому собі. Часто поет знаходив їх в аргументації того, що мав виконати, провадячи таким чином внутрішній діалог із самим собою. „Він доходить висновку, що гармонії зі світом може досягнути лише в тому разі, коли зуміє збудувати духовний храм у собі, нехтуючи обставинами, зможе винищити культ власного духу” [3].

Досить поширеними у творчому доробку Василя Стуса є речення, головна частина яких містить компаратив, а підрядна – причину прикомпаративного порівняння: *Тож пийте самоту неначе бром, / Радійте*

смертним шалом, любі друзі, / Бо роз’єдинена людська душа [5: 156].

Серед складнопідрядних причинових речень у поезії Василя Стуса трапляються різносуб’єктні конструкції, моделі яких представлені якнайповніше з боку наявності необхідних предикатних синтаксем: *Кульгавий день відходить, бо печерний / ікlastий лютий смерк не западе...* [5: 116]

Отже, різноманітні засоби вираження причинних відношень у поетичній мові Василя Стуса неодноримі, ємні, зумовлені своєрідними екзистенційними світопочуваннями поета. Значення причини часто виступає імпліцитно. Найповніше воно розкривається саме в складнопідрядних реченнях. Особливість їх функціонування, зокрема парцельованих підрядних частин зі значенням причини, створює особливу екзистенційність поетичного світу автора.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис: Підручник. – К.: Либідь, 1993. – 368 с.
2. Літературознавчий словник-довідник / Р.Т. Гром’як, Ю.І. Ковалів та ін. – К.: ВЦ „Академія”, 1997. – 752 с.
3. Рарицький О. Поезія В. Стуса: Національний варіант екзистенціалізму // www.stus.kiev.ua/stusoznavstvo.files/O.Rarytskyj.zip
4. Степанов Ю.С. Концепт „причина” и два подхода к концептуальному анализу языка – логический и сублогический // Логический анализ языка. Культурные концепты. – М.: Наука, 1991. – С. 5-14.
5. Стус В. Палімпсест: Вибране. – К.: Факт, 2003. – 432 с.
6. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови: Підручник. – К.: Видавничий центр „Академія”, 2004. – 408 с.

РЕЗЮМЕ

В статтє раскрывається суцність каузальности как философско-лингвистического понятия на примере творчества В. Стуса, прослеживаются языковые средства передачи каузальности.

УДК 811.161.2

Лариса ПАРФЕНЮК

ІМПЛІЦИТНІСТЬ ТА РЕДУКЦІЯ ЯК СИНТАКСИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЗНОСТІ В ПРОЗОВИХ ТВОРАХ (на матеріалі малих прозових форм кінця ХХ – початку ХХІ ст.)

В українській художній літературі на сучасному етапі інтенсивно проходить процес ускладнення засобів і способів вираження членів речення. Як відомо,

елементарне з погляду семантики речення являє собою одну пропозицію, ускладнене ж утворюється суміщенням двох і більше пропозицій. Причому одна з них – основна,

ЗМІСТ

Розділ I. Граматична будова. Проблема синтаксису	3
Шульжук К.Ф. Внутрішня структура предикативних компонентів складного речення	3
Шкарбан Т.М. Порядок розміщення частин і компонентів у складних конструкціях з однорідною супідрядністю	6
Шульжук Н.В. Неповні речення в структурі діалогічної єдності.....	9
Щербачук Н.П. Особливості функціонування комунікативних типів простого речення в діалогічному мовленні	12
Кузьмич О.О., Остапчук Ю.В. Причинові структури як вияв екзистенційного світобачення.....	17
Парфенюк Л.А. Імплицитність та редукція як синтаксичні засоби виразності в прозових творах (на матеріалі малих прозових форм кінця ХХ – початку ХХІ ст.).....	19
Ричагівська Ю.Є. Синтаксичний повтор та парцеляція як актуалізатори внутрішньо реченнєвої інформації.....	22
Розділ II. Актуальні проблеми морфології та словотвору	26
Мединська Н.М. Тривалентні дієслова багатократно-дистрибутивної і розподільної дії з подвійними префіксами	26
Пасічник І.А. Відприкметникова морфологічна вербалізація.....	30
Розділ III. Системні відношення в лексиці та фразеології.....	34
Павлова О.І. Синонімія в термінології та її особливості	34
Степанова О.І. Метафора як показник ідіостилі художнього мовлення.....	40
Вокальчук Г.М., Мамчич Т.І. Частотний аналіз авторських лексичних новотворів у поетичному словнику „Молодої Музи”	44
Адах Н.А. Словник авторських лексичних новотворів у поезії Василя Барки	47
Гаврилюк Н.В. Юкстапозити у творчому доробку неокласиків	50
Воробйова Л.М., Воробйова І.А. Національна мовна картина світу й фразеологія (на матеріалі української, російської та англійської мов)	53
Крайчинська Г.В. Етнокультурна основа польських та українських нумізматичних фразеологізмів	57
Крижанська О.М. З історії кольорів	62
Кірілкова Н.В. Фольклорні традиції в „Синіх етюдах” М Хвильового	65
Мандрик Н.В. Роль церковнослов’янської мови в процесі формування української літературної мови	69
Голоюх Л.В. Лексеми з національною конотацією в історичній прозі Р. Іваничука.....	73
Розділ IV. Актуальні питання лінгвістики тексту.....	79
Войцешук Л.А. Дискурс, мовленнєвий жанр та мовленнєвий акт як категорія організації мовного коду в комунікації	79
Науменко Н.В. Абетковий вірш в українській поезії	81
Тищенко О.В. Вербальні формули побажань в ритуальному тексті: семантика і прагматика	84
Розділ V. Проблеми мовної освіти та культури мовлення.....	92
Лещенко Г.П. Соціокультурна компетенція як складова комунікативної україномовної компетенції школярів	92
Олексієвець Л.С. Сучасне ділове листування	95

Наукове видання
Актуальні проблеми сучасної філології
Мовознавчі студії
Збірник наукових праць
Випуск XIV

Упорядкування
та наукове редагування
Якимчук О.І.
Степанова О.І.

Технічний редактор
Литвак А.М.

Здано до набору 20 листопада 2006.
Підписано до друку 13 грудня 2006.
Формат 70x100¹/₁₆.
Папір офсетний.
Друк на ризографі.
Гарнітура Times New Roman Cug.
Умовн. друк. арк. 10,2.
Обл.-вид. арк. 9,2.
Тираж 100 прим.
Зам. .

Видавничі роботи: обчислювальний центр РДГУ
33000, м.Рівне, вул. С.Бандери, 12.
Рівненський державний гуманітарний університет.
(м.Рівне, вул. Остафова, 31; кафедра української мови)